

Typologie prarodičovství v české společnosti – faktory ovlivňující zapojení prarodičů do péče o vnoučata¹

Jaroslava Hasmanová Marhánková, Martina Štípková

Typology of Grandparent Role in the Czech Society – Factors Influencing the Involvement of Grandparents in the Care for Young Children

Abstract: The aim of the study is to provide basic summary of the factors that influence the involvement of grandparents in the care for young children in the Czech families and to introduce a typology of the patterns of grandparent role. The paper presents results of both quantitative and qualitative analysis. The first part of the paper uses the data from the second wave of SHARE 1) to outline the typology of grandparents' involvement with respect to different forms and intensity of contacts with grandchildren and the geographical proximity of family members and 2) to map how the socio-demographic factors influence the forms and intensity of involvement in the care for grandchildren. The second part of the paper focuses on the subjective experience of Czech mothers and grandmothers. 18 mothers and 12 grandmothers of children younger than 10 years were interviewed. The paper points out the existence of various conceptions of grandmothers' role in the Czech families.

Keywords: care, family, grandparenting, intergenerational relations

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2014.1.12.92>

Otázka fungování mezigenerační pomoci představuje jedno z klíčových témat sociologie rodiny, jehož relevance narůstá i v souvislosti se současnými demografickými trendy, zvláště tzv. stárnutím populace. Tyto trendy výrazně zasahují do struktury rodiny, která v důsledku klesající porodnosti u mladší generace ztrácí svůj pyramidový charakter. Stáváme se tak svědky situace, kdy vlivem rostoucí délky života a klesající porodnosti žije vedle sebe po delší dobu více generací. Ubývá navíc členů mladší generace, což dále zasahuje do charakteru mezigenerační solidarity a transferů pomoci. Ve vztahu k prarodičovství řada autorů a autorek poukazuje na tendence k zintenzivnění vztahu vnoučat s prarodiči, se kterými nejenže stráví v průběhu svého života více času, ale rovněž se o ně nebudou muset „dělit“ s tolika sourozenci, bratřenci a sestřenicemi [Harper 2005; Uhlenberg 2005; Uhlenberg, Kirby 1998; Connidis 2009]. Bengston [2001] v této souvislosti dokonce hovoří o tom, že mezigenerační vazby se postupně stávají důležitějším zdrojem pomoci v rámci životního cyklu než nukleární rodina. Zároveň ale upozorňuje na potenciální zintenzivnění konfliktů mezi generacemi způsobené delším časovým obdobím jejich vzájemné závislosti.

Procesy individualizace narušující původní pevné rámce životní biografie a normativní očekávání spojené s jejími dílčími fázemi zároveň vznášejí nové požadavky na vyjednání mezigenerační solidarity. Phillipson [2013: 116-126] v této souvislosti poukazuje na zásadní redefinici rodiny jako instituce a způsobů, jakými se jednotlivci vztahují k rodinným poutům. Zdůrazňuje přitom nárůst „voluntaristického prvku v osobních vztazích“. Lidé dnes již podle něj nejsou „uzavření“ v rodinných vztazích, ale spíše aktivně a kreativně vstupují do různých sítí [ibid.]. V tomto ohledu současná společnost otvírá mnohem svobodnější prostor pro formování rodinných vztahů, které se stávají prostředkem osobního naplnění [Beck-

-Gernsheim 2002: 68]. Tyto procesy přináší nové výzvy rovněž pro formování mezigenerační solidarity, která se více než kdy jindy stává otázkou vyjednávání mezi jednotlivými aktéry/kami, jejichž zájmy a očekávání se mohou významně lišit.

Rozdílné představy o roli prarodiče a zároveň rostoucí heterogenita rodinných uspořádání i individuálních životních stylů seniorů tak dává vzniknout rozdílným formám prarodičovství. Řada studií v této souvislosti poukazuje na existenci různých typů prarodičovské role ilustrující různé scénáře očekávání spojených s rolí prarodiče [Gauthier 2002; Herlofson, Hagestad 2012; Mueller, Wilhelm, Elder 2002; Uhlenberg 2005]. Tyto studie zároveň vyzdvihují význam sociodemografických charakteristik, které ovlivňují intenzitu zapojení prarodičů do péče o vnoučata i samotné způsoby, jakými prarodiče svoji roli naplňují. Uhlenberg a Hammill [1998] na základě analýzy předchozích studií věnujících se mezigenerační solidaritě identifikují šest faktorů ovlivňujících míru a četnost kontaktů mezi prarodiči a vnoučaty. Patří mezi ně geografická vzdálenost, kvalita vztahu mezi prarodiči a rodiči vnoučat, počet vnoučat, gender prarodičů, rodinný status prarodiče a charakter rodové linie, ze které vnoučata pocházejí (tj. zda se jedná o vnoučata z rodiny dcery či syna). Matrilineární charakter mezigenerační pomoci byl identifikován rovněž napříč dalšími empirickými studii [Chan, Elder 2000; Gauthier 2002].

Kvantitativní výzkumy zaměřené na míru mezigenerační solidarity v České republice shodně poukazují na existenci poměrně silného závazku pomoci mezi jednotlivými generacemi [Možný, Přidalová, Bánovcová 2003; Veselá 2002; Vidovičová, Rabušic 2003]. Vyšší míru normativní solidarity vykazuje starší generace [Petrová Kafková 2010]. V evropském srovnání patří Česká republika mezi země, kde senioři vykazují vyšší míru poskytované pomoci než je evropský průměr [Attias-Donfut, Ogg, Wolff 2008], a to i přesto, že s ohle-

dem na koresidenci jednotlivých generací a frekvenci kontaktů (jež mohou výrazně zasáhnout do intenzity mezigeneračních transferů) bývá řazena mezi země s tzv. režimem „slabé rodiny“⁴² [Kohli, Kunemund, Vogel 2008]. Studie Höhne et al. [2010] zároveň poukazuje na význam pomoci poskytované prarodiči (zvláště babičkami) pro organizaci péče o malé děti. Babičky v České republice stráví péčí o vnučata v průměru devět hodin týdně, dědečkové pět [ibid.: 37]. Vzorce zapojení prarodičů se liší s ohledem na věk vnučat a rodinné uspořádání v jejich rodině. Například 8,3 % rodin se dvěma rodiči s dítětem ve věku 3-4 let se spoléhá pouze na pomoc prarodičů. U rodin s jedním rodičem se stejně starým dítětem je to již 12,6 % [ibid.: 75]. Ve výzkumu Eurobarometru z roku 2012 65 % dotazovaných v ČR uvedlo, že jim seniři výrazně pomáhají s péčí o vnučata [European Commission 2012: 187].

Relativně vysoká míra mezigenerační solidarity v české společnosti bývá často dávana do souvislosti s historicky významnou úlohou (především) babiček v česko-slovenské rodině. Finanční a bytová pomoc a především pak pomoc s péčí o malé děti ze strany prarodičů byla očekávanou a naplňovanou součástí mezigenerační solidarity v bývalém Československu a jedním ze základních předpokladů úspěšného návratu matek na trh práce [např. Hašková, Maříková, Uhde 2009; Možný 1991, 1999; Maříková 2004: 35]. Intenzivní zapojení prarodičů do péče o vnučata se v této době ustavilo jako očekávaná norma. Jak ale poukazují současné empirické výzkumy, v dnešní generaci mladých lidí i seniorů dochází k proměně vnímání vztahů rodičů a dětí a k poklesu normativní solidarity. Zatímco v roce 1991 72 % seniorské populace souhlasilo s výrokem, že rodiče musí pro své děti udělat vše, v roce 2008 to bylo již jen 57 %. Ve všech měřeních od roku 1991 docházelo ke kontinuálnímu poklesu lidí deklarujících ochotu svým dětem za každé situace pomoci. Zdá se tedy, že původní norma dostupné a předpokládané pomoci od starší generace přestává být v současné české společnosti přijímána jako samozřejmá [Petrová Kafková 2010]. Rostoucí heterogenita významů spojovaných se životem ve stáří zároveň dává vzniknout i novým reprezentacím stárnutí, v jejichž rámci zaujímá intenzivní prarodičovství spíše ambivalentní postavení. Jak ukazuje například studie Hasmanové Marhánkové [2010], část současných senierek žijících aktivním stylem života se vymezuje vůči představám „hlídacích babiček“ a naopak zdůrazňuje vizi života v důchodu jako období, které má být naplněné koníčky a osobními zájmy.

I přes pozornost, která byla věnována otázkám mezigeneračních vztahů v kontextu tzv. demografického stárnutí populace, a historicky významnou roli pomoci poskytované starší generací (nejen) pro harmonizaci práce a péče v mladých rodinách, na kterou upozorňují studie zmiňované výše, nalezneme poměrně málo empirické evidence o podobách současného zapojení prarodičů v českých rodinách. Empirické výzkumy věnující se mezigeneračním vztahům se nejčastěji zaměřují na hodnotové preference jednotlivců – tj. jejich ochotu pomoci [srov. Možný, Přidalová, Bánovcová 2003; Petrová Kafková 2010; Veselá 2002] či na pomoc v péči o starší závislé členy rodiny [např. Jeřábek 2009; Přidalová 2007]. Vzorce zapojení prarodičů do péče o děti tak zůstávají spíše na okraji zájmu. Tato studie proto usiluje o to, podat základní přehled o podobách prarodičovství v současných českých rodinách. Na základě kombinace kvantitativní a kvalitativní analýzy mapujeme

vybrané faktory, které ovlivňují zapojení prarodičů do péče o vnučata a zároveň představujeme typologie prarodičovství na základě frekvence zapojení i jeho konkrétních podob.

Použitá data a metody

Tento text vychází z analýzy kvantitativních a kvalitativních dat. Zatímco kvantitativní data nám poskytují vhléd především do frekvence zapojení prarodičů s ohledem na jejich sociodemografické charakteristiky, kvalitativní data nabízí prostor pro analýzu zapojení prarodičů s ohledem na různá očekávání, která si jednotliví aktéři spojují s rolí prarodiče, a proces vyjednávání o tom, za jakých okolností a jak by měli prarodiče péči poskytovat.

Kvantitativní data a proměnné

Kvantitativní analýza je založena na českých datech z druhé vlny mezinárodního šetření SHARE³ (tj. první české vlny). Datový soubor obsahuje údaje o osobách starších 50 let a jejich partnerech, se kterými žijí ve stejné domácnosti (bez věkového omezení). Sběr dat proběhl v letech 2006-2007. Předmětem dotazování byla, mimo jiné, i rodinná situace respondentů a jejich dětí. Protože nás zajímá prarodičovská péče o vnučata, omezili jsme datový soubor pouze na respondenty, kteří mají vnučata mladší 10 let. Tuto věkovou hranici jsme zvolili proto, že vnučata v tomto věku vyžadují péči dospělé osoby, a jejich rodiče tedy zpravidla stojí o pomoc s péčí o ně (ať už od svých rodičů nebo od někoho jiného). Jednotlivé kroky konstruování výzkumného souboru jsou zachyceny v tabulce 1. Z původního počtu 2830 respondentů tvoří 2104 prarodiče, z nichž 1083 má vnučata v dětském věku (do 10 let).

K posouzení míry zapojení prarodičů do péče o vnučata používáme tři proměnné: vzdálenost bydliště dítěte od bydliště respondenta, četnost kontaktů mezi respondentem a jeho dítětem a četnost péče o dítě/děti respondentova dítěte (tj. respondentova vnučata). Pomocí těchto proměnných nejprve charakterizujeme různé typy prarodičovství. Relativní distribuci těchto proměnných ukazuje tabulka 2. Protože jeden respondent mohl takto vypovídat o více než jednom dítěti⁴, je v tabulce uvedena vzdálenost k nejbližší žijícímu dítěti, kontakt s nejvíce kontaktovaným dítětem a nejvyšší četnost péče o vnučata.

První sloupec tabulky 2 ukazuje, že 80 % respondentů bydlí do 25 km od bydliště svého dítěte, které má malé děti. Téměř

Tabulka 1: Základní a výběrový soubor pro kvantitativní analýzu

	N	Respondenti vyřazení kvůli chybějícím hodnotám
Základní soubor	2830	
Respondenti s dětmi	2644	5
Respondenti s vnučaty	2104	10
Respondenti s vnučaty do 10 let (finální výběrový soubor)	1083	88

Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

Tabulka 2: Indikátory typu prarodičovství u seniorů s vnučaty mladšími 10 let

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Vzdálenost bydliště respondenta a (nejblíže bydličního) dítěte		
Ve stejné domácnosti	61	6
Ve stejné budově	108	10
Méně než 1 km	176	16
1-5 km daleko	263	24
5-25 km daleko	257	24
25-100 km daleko	131	12
Více než 100 km daleko	87	8
Celkem	1083	100 %
Kontakt s (nejčastěji kontaktovaným) dítětem		
Denně/ve stejné domácnosti	390	36
Několikrát týdně	343	32
Zhruba jednou týdně	196	18
Zhruba jednou za dva týdny	65	6
Zhruba jednou za měsíc	51	5
Méně často	31	3
Nikdy	7	1
Celkem	1083	101 %
Hlídní vnučat (od dítěte, kterému je hlídá nejčastěji)		
Téměř denně	98	9
Téměř každý týden	224	21
Téměř každý měsíc	147	14
Méně často	119	11
Nikdy	464	44
Celkem	1052	99 %

Pozn.: Pokud je celkové N menší než 1083, je to kvůli vyloučení pozorování s chybějící hodnotou dané proměnné. Součet 100 +/- 1 % je dán zaokrouhlováním na celá čísla.

Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

16 % respondentů žije dokonce ve stejném domě nebo ve stejné domácnosti jako dítě s vnučaty. vzdálenost do 25 kilometrů považujeme za dostatečně krátkou, aby mohli být respondenti v častém fyzickém kontaktu s rodinou dítěte a případně mohli intenzivně pomáhat s péčí o vnučata. Proto v další analýze rozlišujeme pouze dvě kategorie vzdálenosti: do 25 km a více než 25 km.

Proměnná „Kontakt s dítětem“ obsahuje respondentovu odpověď na otázku, jak často měl on nebo manžel/ka či partner/ka v posledních 12 měsících kontakt s daným dítětem. Za kontakt je považováno jak osobní setkání, tak např. telefonický rozhovor nebo dopis. Míra kontaktu tedy není omezena fyzickou vzdáleností. Z tabulky 2 je zřejmé, že naprostá většina (86 %) prarodičů je v kontaktu se svým dítětem, od něhož má malá vnučata, alespoň jednou týdně. Zhruba dvě pětiny z nich (a 36 % z celkového vzorku) je v kontaktu s dítětem dokonce denně. Pouze kolem 4 % prarodičů je s rodiči svých malých vnučat v kontaktu méně než jednou za měsíc. Pro zjednodušení rozlišujeme v další analýze míru kontaktů pouze na dvě kategorie: nejméně jednou týdně a méně často.

Konečně hlavním indikátorem zapojení prarodiče do péče o vnučata je odpověď na otázku, jak často v uplynulých 12

Tabulka 3: Sociodemografické charakteristiky respondentů

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Pohlaví		
Žena	607	56
Muž	476	44
Celkem	1083	100 %
Věk		
do 50 let	24	2
50-59	503	47
60-69	458	42
70 a více	98	9
	1083	100 %
Partnerská situace		
Žije s manželem/kou	819	76
Má partnera (bez ohledu na společné soužití)	87	8
Žije bez partnera/ky	177	16
	1083	100 %
Vzdělání		
Základní (včetně nedokončeného)	152	14
Střední bez maturity	397	37
Střední s maturitou	382	35
Vysokoškolské	99	9
Jiné	51	5
	1081	100 %
Ekonomická aktivita		
Pracuje 20 a více hodin týdně	409	39
Pracuje méně než 20 hodin týdně	27	3
Nepracuje	596	56
Nepracuje ze zdravotních důvodů (invalidní důchod)	29	3
	1061	101 %

Pozn.: Pokud je celkové N menší než 1083, je to kvůli vyloučení pozorování s chybějící hodnotou dané proměnné. Součet 100 +/- 1 % je dán zaokrouhlováním na celá čísla.

Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

měsících respondent hlídal svá vnučata bez přítomnosti jejich rodičů. Tabulka 2 ukazuje, že necelá polovina (44 %) respondentů tímto způsobem o vnučata vůbec nepečovala. Nejvíce pečujících prarodičů (necelé dvě pětiny z nich, tj. 21 % z celkového počtu respondentů) pomáhá s péčí o děti téměř každý týden. Další 9 % všech prarodičů pečuje o vnučata dokonce téměř denně. Téměř každý měsíc nebo méně často se péčí o vnučata věnuje zhruba 25 % všech prarodičů (tj. necelá polovina těch, kteří vůbec někdy pečují). Pro zjednodušení můžeme míru zapojení do péče o vnučata rozdělit na dvě přibližně stejně velké kategorie: intenzivní péče (téměř každý den nebo téměř každý týden) a občasná péče (méně často). Třetí a největší kategorií je absence samostatného hlídání vnučat.

Kromě popisu míry zapojení prarodičů do péče o vnučata obecně zkoumáme, jestli existují rozdíly v typu prarodičovství podle pohlaví, věku, partnerské situace, nejvyššího dosaženého vzdělání a ekonomické aktivity prarodičů. Rozdělení respondentů podle těchto charakteristik je uvedeno v tabulce 3.

Tabulka 3 ukazuje, že v datovém souboru je 56 % žen. Z hlediska věku tvoří největší část prarodičů padesátníci (46 %) a šedesátníci (42 %). Pouze 9 % respondentů je 70 nebo více let. Více než tři čtvrtiny jich žijí v manželství. Druhou nejpočetnější skupinou podle rodinného stavu jsou osoby žijící bez partnera/ky (16 %) a pouze 8 % má nesezdaného partnera nebo partnerku. Do poslední jmenované kategorie řadíme jak nesezdaná soužití, tak i vztahy s odděleným bydlením. Vzhledem k tomu, že v kohortách současných prarodičů bylo manželství téměř univerzální životní zkušeností, můžeme tyto nesezdané vztahy interpretovat jako po-manželské. Je pravděpodobné, že děti, od kterých mají vnučata, nejsou jejich společnými dětmi. Později uvidíme, že se to může promítat do jejich prarodičovské role. Podle nejvyššího dosaženého vzdělání mezi respondenty převažují vyučení (37 %) a středoškoláci (35 %). Dalších 14 % má pouze základní vzdělání. Nejméně je vysokoškoláků (9 %) a těch, kteří uvedli jiné vzdělání (5 %). Poslední sledovanou charakteristikou je ekonomická aktivita. Nesledujeme, jestli je respondent formálně starobním důchodcem, ale počet hodin odpracovaných za týden. Téměř 60 % prarodičů od malých vnučat nemá výdělečné zaměstnání (kategorie nepracujících a invalidních důchodců). Druhou nejpočetnější skupinu, téměř dvě pětiny, tvoří ti, kteří odpracují více než 20 hodin týdně. Zbývající pouhá necelá 3 % pracují na malý úvazek do 20 hodin týdně.

Kvalitativní data a metoda analýzy

Druhá část naší analýzy podob prarodičovství v ČR, která probíhala paralelně s analýzou kvantitativních dat, se soustředila především na kontext vyjednávání o zapojení prarodičů. Vychází z hloubkových rozhovorů s 18 matkami a 12 babičkami dětí do deseti let. Analýza těchto rozhovorů slouží k dokreslení faktorů, které mohou vstupovat do rozhodování o zapojení prarodičů, a zároveň pro identifikaci různých typů prarodičovské role v české společnosti. Matrilineární charakter mezigenerační pomoci v českých rodinách identifikovaný předchozími empirickými výzkumy [např. Možný, Přidalová, Bánovcová 2003; Veselá 2002] a zároveň vyšší intenzita zapojení babiček v porovnání s dědečky, na kterou poukázaly předchozí studie [např. Höhne et al. 2010] i naše vlastní kvantitativní analýza (detailněji viz níže), nás vedly k zájmu především o ženské členky rodiny. Tyto předchozí výzkumy totiž naznačují, že jsou to právě ženy, které se nejvýrazněji podílí na organizaci péče v rodinách, a zároveň že aktivita prarodičovství je ve vyšší míře asociována právě s babičkami.

Dotazované ženy byly vybírány tak, aby reprezentovaly různé partnerské a životní situace. Naším cílem bylo zachytit především heterogenní vzorců zapojení babiček a různé faktory, které do tohoto procesu mohou vstupovat. Mezi dotazovanými ženami byly matky, které byly v době rozhovoru vdané (8), rozvedené (4), žijící v kohabitaci (5) i matka samoživitelka.⁵ Z dotazovaných babiček bylo 5 již v důchodu, 7 z nich stále pracovalo.⁶ Dotazované ženy se lišily věkem, nejvyšším dosaženým vzděláním i místem bydliště. Rozhovory trvaly v prů-

měru 40 minut a zaměřovaly se na organizaci péče o malé děti v rodině, vztahy mezi jednotlivými generacemi a představy o náplni role (pra)rodiče. Rozhovory byly se souhlasem participantek nahrávány a doslovně přepisovány. Analýza se řídila principy tematické analýzy [Ezzy 2002] a soustředila se především na různé podoby zapojení prarodičů a kontextuální faktory, které ho ovlivňují.

Typologie prarodičovské péče o vnučata

Výsledky kvantitativní analýzy jsou prezentovány ve dvou kapitolách. V této se zaměřujeme na bližší charakterizování prarodičovské péče o vnučata s ohledem na vzdálenost bydliště a četnost kontaktů s jejich rodiči. Na základě těchto ukazatelů vytváříme typologii „druhů“ prarodičovství. Jak již bylo vysvětleno výše, jeden respondent mohl vypovídat o vztahu k několika svým dětem a jejich potomkům. Většina z nich (téměř 70 %) ale měla vnučata ve věku do 10 let pouze od jednoho svého dítěte. Naprostá většina z těch, kteří se o vnučata starají bez přítomnosti jejich rodičů, pak poskytuje tuto formu pomoci pouze jednomu dítěti. Pouze 9 % respondentů uvedlo, že pomáhá s péčí o děti dvěma nebo více svým dětem.

Ne všichni prarodiče mají stejnou možnost starat se o svá vnučata (resp. o vnučata od všech svých dětí). Zejména fyzická vzdálenost jejich bydliště od bydliště dětí a kvalita vztahu s nimi může pečovatelskou aktivitu ovlivnit. Kvalitu vztahu můžeme přiblížit pomocí četnosti kontaktů s dětmi. Tabulka 4 ukazuje, jak se prarodiče zapojují do péče o vnučata podle četnosti kontaktů mezi prarodičem a rodičem vnučete. Respondenti s častým kontaktem se svými dětmi (tj. nejméně jednou týdně) jsou dále rozděleni podle vzájemné vzdálenosti bydlišť. U prarodičů s omezenými kontakty vzdálenost rozlišována není. Je pozoruhodné, že mezi respondenty, kteří mají se svými dětmi časté kontakty, fyzická vzdálenost výrazně neovlivňuje ochotu starat se o vnučata. V obou případech se zhruba polovina z nich někdy postará o vnučata bez přítomnosti jejich rodičů. Vzdálenost ale výrazně ovlivňuje četnost této péče. Více než třetina (35 %) prarodičů, kteří bydlí blízko svých dětí a jsou s nimi často v kontaktu, se stará o vnučata s denní či týdenní pravidelností. Naproti tomu z těch, kteří jsou sice s dětmi v častém kontaktu, ale mají vzdálenější bydliště, takto intenzivně pečují o vnučata pouze necelých 11 %. Zbýlých 37 % (což je 77 % z těch, kteří alespoň někdy pečují) pohlídá vnučata pouze občas (jednou za měsíc nebo méně často). Pokud jsou vztahy s dětmi méně intenzivní a respondent je se svým dítětem v kontaktu pouze jednou za měsíc nebo méně často, je logické, že se na péči o vnučata příliš nepodílí. Celých 72 % z těchto prarodičů se o vnučata nikdy samostatně nestará. Čtvrtina z nich hlídá vnučata občas. V datech se vyskytlo také několik případů (celkem pět, tj. 2 % respondentů v této kategorii), kdy prarodič, který nemá častý kontakt s rodičem vnučete, se o toto vnuče stará často. To je pravděpodobně výsledkem situace, kdy rodič s dotyčným vnučetem nežije a v péči ho má někdo jiný (včetně možnosti, že vnuče vychovává sám prarodič). I v ostatních kategoriích se zřejmě vyskytuje několik případů, kdy rodič nežije se svým dítětem, to ale nelze z dostupných dat zjistit. V každém případě je zkrácení vyplývající z této nepřesnosti zřejmě velmi malé.

Tabulka 4: Péče o vnoučata podle vzdálenosti od bydliště dítěte a četnosti kontaktu s dítětem

Jak často pečuje o vnoučata	Častý kontakt, bydliště do 25 km	Častý kontakt, bydliště nad 25 km	Řídký kontakt, jakákoli vzdálenost
Téměř každý týden nebo častěji	35	11	2
Méně často	20	37	27
Nikdy	45	52	72
Celkem	100 %	100 %	101 %
N	936	207	267

Pozn.: Jeden respondent může být započten vícekrát, pokud má více dětí s malými dětmi.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

Na základě výše uvedeného můžeme vytvořit typologii zapojení prarodičů do péče o vnoučata, která přihlíží k prostorovým omezením a frekvenci kontaktů mezi prarodičem a rodinou vnoučete. Rozložení prarodičů v těchto kategoriích ukazuje tabulka 5. Kolem odhadnutých relativních četností vymezujeme intervaly spolehlivosti (IS), které udávají, v jakém rozmezí se s 95% pravděpodobností nachází skutečná hodnota této proměnné v české populaci. Prvním typem jsou intenzivní pečovatelé. Bez ohledu na to, jak daleko od vnoučat bydlí, je jejich motivace starat se o ně zřejmě natolik velká, že si najdou způsob, jak péči realizovat s denní či týdenní pravidelností. Kolem 30 % (95% IS 28-33 %) prarodičů takto intenzivně pečují o vnoučata od některého ze svých dětí. Druhou kategorií tvoří prarodiče, kteří žijí v blízkosti svých vnoučat a teoreticky by o ně mohli intenzivně pečovat, ale z nějakého důvodu se do péče zapojují jen občas. Důvodů pro méně časté zapojení do péče o vnoučata může být celá řada, např. zdravotní stav prarodičů, jejich pracovní nebo jiná aktivita, nevyhledávání pomoci ze strany rodičů vnoučat apod. (viz také následující kapitola věnující se kontextu vyjednávání o zapojení prarodičů). Prarodičů, kteří vystupují v této roli, je zhruba jedna pětina (95% IS 17-22 %). Třetí kategorií jsou občasné pečující prarodiče, kterým v častější péči o vnoučata brání (kromě jiných možných důvodů) fyzická vzdálenost. Takto naplňuje svou prarodičovskou roli asi desetina respondentů (95% IS 8-12 %).

Zbývající dvě kategorie zahrnují prarodiče, kteří se samostatně péči o vnoučata nevěnují. Ti se dají rozdělit podle toho, jestli s dítětem, od kterého mají malá vnoučata, udržují častý kontakt (bez ohledu na vzdálenost bydliště dětí). Nepečující, ale přítomní prarodiče jsou ti, kteří se sice o vnoučata nikdy nestarají bez přítomnosti jejich rodičů, ale udržují se svým dítětem častý kontakt (alespoň jednou týdně). Jsou tedy v rodině svých vnoučat buď fyzicky, nebo alespoň symbolicky přítomni. Takto přistupuje k (některým) svým vnoučatům zhruba 41 % prarodičů (95% IS 38-44 %). Zbylá necelá pětina (95% IS 15-20 %) prarodičů se do péče o vnoučata také samostatně nezapojuje, ale navíc ani není v častém kontaktu s jejich rodiči. V životě rodiny vnoučat tedy tyto prarodiče zřejmě hrají spíše okrajovou roli.

Vliv sociodemografických charakteristik na zapojení do prarodičovství

Ve druhé kapitole představující výsledky kvantitativní analýzy pracujeme s výše vymezenou typologií a sledujeme, jestli se tendence k jednotlivým způsobům naplňování prarodičovské role liší podle sociodemografických charakteristik respondentů. Zaměřujeme se na jejich pohlaví, věk, partnerské uspořádání, nejvyšší dosažené vzdělání a ekonomickou aktivitu. Kromě uvedených proměnných může četnost péče o vnoučata ovlivňovat ještě řada dalších charakteristik prarodičů, jejich

Tabulka 5: Typologie prarodičů

	Absolutní četnost	Relativní četnost (95% IS)
Intenzivně pečující	322	31 (27,8; 33,4)
Občasné pečující - zblízka	204	19 (17,0; 21,8)
Občasné pečující - zdaleka	104	10 (8,1; 11,7)
Nepečující, ale přítomní	432	41 (38,1; 44,0)
Nepečující, (téměř) nepřítomní	185	18 (15,3; 19,9)
N	1052	

Pozn.: Intenzivní péče znamená „téměř každý den“ nebo „téměř každý týden“; občasná péče znamená méně často.
Součet četností nedává 100 %, protože jeden respondent může být zastoupen ve více typech.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

Tabulka 6: Relativní distribuce (s 95% IS) typu prarodičovství podle pohlaví

	Žena	Muž
Intenzivně pečující	37 (33,0; 40,9)	23 (18,7; 26,3)
Občasné pečující -zblízka	22 (19,0; 25,7)	16 (12,3; 18,9)
Občasné pečující - zdaleka	12 (9,6; 14,9)	7 (4,6; 9,3)
Nepečující, ale přítomní	33 (29,2; 36,9)	51 (46,7; 55,9)
Nepečující, (téměř) nepřítomní	15 (12,2; 18,0)	21 (17,1; 24,5)
N	590	462

Pozn.: Intenzivní péče znamená „téměř každý den“ nebo „téměř každý týden“; občasná péče znamená méně často.
Součet četností nedává 100 %, protože jeden respondent může být zastoupen ve více typech.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

Tabulka 7: Relativní distribuce (s 95% IS) typu prarodičovství podle věku

	59 méně	60-69	70 a více
Intenzivně pečující	34 (29,7; 38,0)	29 (25,0; 33,5)	20 (11,7; 27,9)
Občasné pečující -zblízka	20 (16,8; 23,9)	20 (16,5; 24,0)	10 (4,2; 16,6)
Občasné pečující - zdaleka	11 (7,9; 13,2)	9 (6,5; 11,9)	9 (3,4; 15,3)
Nepečující, ale přítomní	41 (36,8; 45,4)	40 (35,7; 44,8)	45 (34,7; 54,9)
Nepečující, (téměř) nepřítomní	14 (11,1; 17,1)	20 (16,3; 23,7)	25 (16,2; 33,8)
N	511	445	96

Pozn.: Intenzivní péče znamená „téměř každý den“ nebo „téměř každý týden“; občasná péče znamená méně často. Součet četností nedává 100 %, protože jeden respondent může být zastoupen ve více typech.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

děti (např. rodinné uspořádání, pracovní vytížení) a vnoučat (např. věk). V omezeném prostoru, který zde máme, se ale zaměřujeme pouze na základní sociodemografické charakteristiky samotných prarodičů, abychom prozkoumali, jestli tyto faktory, které strukturují řadu oblastí života, ovlivňují také vzorce prarodičovské péče o vnoučata.

Tabulka 6 ukazuje výrazné genderové rozdíly v hlídání malých vnoučat, především v zapojení do intenzivní péče. Tě se věnuje zhruba 37 % (95% IS 33-41 %) babiček, ale jen kolem 23 % (95% IS 19-26 %) dědečků. Interval spolehlivosti vymezené kolem odhadnutých četností se nepřekrývají, což potvrzuje statistickou významnost tohoto rozdílu na 95% hladině spolehlivosti. Statisticky významně větší podíl žen než mužů spadá i do dvou kategorií s občasně poskytovanou péčí. Babičky a dědečkové se naopak výrazně neliší v četnosti situace, kdy některým svým dětem nejenže nepomáhají s péčí o malé děti, ale ani spolu nejsou v častějším kontaktu. Mezi muži v našem vzorku jich je o 6 procentních bodů více než mezi ženami, tento rozdíl však není statisticky významný.

V tabulce 7 vidíme, že typy prarodičovské role jsou různé časté v různých věkových skupinách prarodičů. Do intenzivní péče o vnoučata se zapojují především mladší ročníky. V nejmladší kategorii do 60 let jich vnoučata často hlídá přibližně

třetina (95% IS 30-38 %), zatímco mezi sedmdesátníky a staršími je takovýchto pečovateli jen kolem jedné pětiny (95% IS 12-28 %). Nejstarší senioři také méně často vystupují v roli blízko bydlicích prarodičů, kteří vnoučata pohlídají občas.⁷

Tabulka 8 naznačuje, že senioři s nesezdanými partnery (tj. ti, kteří pravděpodobně mají po-manželský vztah) se svým pojetím prarodičovské role liší od těch, kteří žijí v manželství nebo mimo partnerský vztah. Takovýchto prarodičů je ale poměrně málo (v našem vzorku jich je pouze 80), a proto jsou intervaly spolehlivosti kolem odhadnutých četností velmi široké. Kdybychom se měli řídit pouze statistickou významností, tak na hladině spolehlivosti 95 % usoudíme, že rodinná situace neovlivňuje typ prarodičovství. Rozdíly v bodových odhadech jsou však velké a považujeme je za věcně důležité. Mezi prarodiči s novými partnery je totiž méně intenzivně pečujících – pouze kolem jedné pětiny (95% IS 11-29 %) oproti zhruba 30 % u manželů a samostatně žijících (95% IS 29-35 % pro manžele a 23-36 % pro samostatně žijící). Přibližně polovina (95% IS 43-65 %) prarodičů s nesezdanými partnery sice je v kontaktu s dětmi, ale vnoučata nehlídá. Mezi těmi bez partnera jich je pouze kolem 36 % (95% IS 29-43 %).⁸

Vzdělání se naopak nezdá být důležitým faktorem, který by ovlivňoval typ prarodičovské role. Tabulka 9 ukazuje, že v péči

Tabulka 8: Relativní distribuce (s 95% IS) typu prarodičovství podle partnerské situace

	Žije s manželem/kou	Má partnera (bez ohledu na společné soužití)	Žije bez partnera/ky
Intenzivně pečující	32 (28,7; 35,2)	20 (11,0; 29,0)	30 (22,7; 36,4)
Občasné pečující -zblízka	18 (15,2; 20,5)	20 (11,0; 29,0)	26 (19,6; 32,7)
Občasné pečující - zdaleka	10 (8,1; 12,3)	6 (0,8; 11,7)	10 (5,7; 14,7)
Nepečující, ale přítomní	41 (37,5; 44,4)	54 (42,6; 64,9)	36 (28,6; 42,9)
Nepečující, (téměř) nepřítomní	18 (15,2; 20,5)	20 (11,0; 29,0)	15 (10,0; 20,7)
N	796	80	176

Pozn.: Intenzivní péče znamená „téměř každý den“ nebo „téměř každý týden“; občasná péče znamená méně často. Součet četností nedává 100 %, protože jeden respondent může být zastoupen ve více typech.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

Tabulka 9: Relativní distribuce (s 95% IS) typu prarodičovství podle vzdělání

	Základní	Střední bez maturity	Střední s maturitou	Vysokoškolské
Intenzivně pečující	32 (24,3; 39,6)	28 (23,3; 32,2)	31 (26,3; 35,7)	34 (24,0; 43,4)
Občasně pečující -zblízka	18 (12,0; 24,7)	20 (16,1; 24,0)	21 (17,1; 25,5)	14 (6,6; 20,7)
Občasně pečující - zdaleka	11 (5,8; 16,0)	9 (5,7; 11,3)	12 (8,6; 15,2)	11 (4,2; 16,8)
Nepečující, ale přítomní	46 (38,1; 54,4)	44 (39,3; 49,2)	39 (33,8; 43,8)	32 (22,1; 41,1)
Nepečující, (téměř) nepřítomní	15 (9,1; 20,8)	17 (12,8; 20,2)	18 (13,6; 21,4)	22 (13,6; 30,6)
N	147	389	371	95

Pozn.: Intenzivní péče znamená „téměř každý den“ nebo „téměř každý týden“; občasná péče znamená méně často. Součet četností nedává 100 %, protože jeden respondent může být zastoupen ve více typech.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

o vnoučata se jednotlivé vzdělanostní kategorie prarodičů příliš neliší. Bodové odhady výskytu tří typů prarodičovství, které zahrnují samostatné hlídání vnoučat, se liší pouze o několik málo procentních bodů a všechny intervaly spolehlivosti se překrývají. Zdá se, že s rostoucím nejvyšším dosaženým vzděláním klesá podíl nepečujících, ale přítomných seniorů, a naopak roste podíl (téměř) nepřítomných. Tyto rozdíly ale opět nejsou statisticky významné.

Ani ekonomická aktivita se nezdá být určující pro to, jaký typ prarodičovské role respondenti zastávají. Tabulka 10 srovnává ty, kteří pracují nejméně 20 hodin týdně s nepracujícími. Kategorii pracujících na krátký úvazek do 20 hodin týdně jsme vyloučili, protože obsahuje pouze 26 respondentů. Podíly pracujících a nepracujících seniorů přiřazených k jednotlivým typům prarodičovství se liší jen o jednotky procentních bodů. Pracovní aktivita může limitovat každodenní poskytování péče, ale naše kategorie intenzivně pečujících zahrnuje i ty, kteří pečují s týdenní pravidelností. Pokud tedy například někdo hlídá vnoučata téměř každý víkend mimo svou pracovní dobu, tak bude stále intenzivně pečující.

Typologie prarodičovství načrtnutá v této části jej představuje především skrze indikátory četnosti kontaktů s vnoučaty a jejich rodinami. Velice málo ale vypovídá o samotném

charakteru a okolnostech péče, kterou jednotliví prarodiče poskytují. V následující části se proto zaměřujeme na typologii prarodičovství založenou na výpovědích samotných matek a babiček. Tato typologie se vztahuje především ke způsobům, jakými formulují, co má být podstatou péče poskytované prarodiči a kdy a za jakých okolností má/může být poskytována. Jak se pokusíme ukázat v následující části, tyto představy výrazně determinují výslednou podobu zapojení prarodičů do péče.

Faktory vstupující do procesu zapojování babiček do péče

Na základě výpovědí matek a babiček můžeme identifikovat tři základní osy, které strukturují roli babiček v rodině a to, za jakých okolností a jak je jejich pomoc využívána. Jedná se 1. o charakter péče (čili jakou podobu a náplň má péče, kterou babičky poskytují), 2. směr „poptávky“ po péči (tj. kdo iniciuje konkrétní zapojení prarodičů), 3. význam zapojení prarodičů pro běžný chod rodiny (jakou roli hrají babičky v procesu harmonizace pracovního a rodinného života v rodině matek). Průsečík těchto os pak vytváří výslednou pozici babiček v rodině. Jedná se samozřejmě o ideálně typické rozlišení a jednotlivci

Tabulka 10: Relativní distribuce (s 95% IS) typu prarodičovství podle ekonomické aktivity

	Pracuje 20 a více hodin týdně	Nepracuje (včetně invalidního důchodu)
Intenzivně pečující	29 (24,5; 33,5)	32 (27,8; 35,2)
Občasně pečující -zblízka	20 (16,0; 23,9)	19 (16,3; 22,6)
Občasně pečující - zdaleka	11 (7,8; 13,9)	9 (6,8; 11,4)
Nepečující, ale přítomní	43 (38,5; 48,3)	39 (35,3; 43,0)
Nepečující, (téměř) nepřítomní	14 (10,7; 17,6)	20 (17,0; 23,4)
N	396	613

Pozn.: Intenzivní péče znamená „téměř každý den“ nebo „téměř každý týden“; občasná péče znamená méně často. Součet četností nedává 100 %, protože jeden respondent může být zastoupen ve více typech.
Zdroj: SHARE [Börsch-Supan et al. 2008, 2013], vlastní výpočty.

se mohou v různých životních obdobích umisťovat na různých pozicích ve vztahu k jednotlivým pólům. Rozlišení těchto os nám pomáhá především pochopit, jaké faktory vstupují do procesu zapojování babiček do péče. Průsečík jednotlivých os také dává vzniknout specifickým vzorcům péče, kde intenzita zapojení představuje pouze dílčí dimenzi. S ohledem na výše zmíněné osy zapojení prarodičů pak můžeme mapovat rovněž různé „typy“ prarodičovství.

Jednotlivé ideální typy zapojení babiček do péče tedy můžeme rozdělit pomocí tří základních dimenzí. První významnou dimenzi představuje charakter poskytované péče. Výpovědi našich participantek dokládají existenci různých kulturních scénářů prarodičovství [Uhlenberg 2005]. Jednotlivé typy zapojení prarodičů do péče se tak liší nejen v míře intenzity, ale rovněž s ohledem na typ pomoci a roli, kterou babičky ve vztahu k vnoučatům zastávají. V případě poskytované péče můžeme rozlišit dva ideálně-typické póly, z nichž první směřuje k důrazu na spíše instrumentální pomoc, kdy babičky kopírují péči poskytovanou matkou/otcem, a stávají se tak v podstatě stejným „typem“ pečovatele jako rodiče. V případě druhého pólu naopak participantky zdůrazňovaly rozdílnost „scénáře“ role prarodiče. Charakter péče poskytované babičkami byl popisován jako z principu odlišný od péče poskytované rodiči. Důraz na instrumentální pomoc (čili především zabezpečení základních potřeb dítěte) byl nahrazen důrazem na zprostředkování zážitků a nabídnutí specifického typu péče, jejímž cílem nemá být nahrazovat či kopírovat typ péče poskytované rodiči.

Druhou významnou dimenzi strukturující zapojení prarodičů představoval směr „poptávky“ po péči. Otázka toho, kdo iniciuje zapojení prarodičů, vystupovala jako jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících intenzitu i charakter péče poskytované babičkami. Jednotlivé typy zapojení prarodičů tak byly do výrazné míry strukturované s ohledem na to, zda je zapojení do péče o vnoučata „poptáváno“ ze strany rodičů, či zda je zapojení babiček výsledkem jejich vlastní iniciativy. Směr „poptávky“ po péči zároveň výrazně ovlivňuje intenzitu zapojení a determinuje situace, za níž k němu dochází.

Poslední dimenzi vymezující jednotlivé typy zapojení prarodičů představuje význam pomoci prarodičů pro běžný chod rodiny. Jinými slovy můžeme rozlišit různé typy prarodičovství s ohledem na roli, kterou zapojení babiček hraje v životě různých členů rodiny. V rámci naší typologie rozeznáváme takové typy zapojení, kdy se péče poskytovaná babičkami stává klíčovou pro harmonizaci rodinného a pracovního života prostřední generace (především co se týče možnosti návratu matek na trh práce). Samotná péče spojená s rolí babičky ale nemusí nutně směřovat pouze k vnoučatům. Podobně intenzivní zapojení babiček do péče jsme našli i v případě malých vnoučat, jejichž matka byla stále na rodičovské dovolené. Každodenní přítomnost babičky v domácnosti matky nebyla v tomto případě klíčová pro zajištění péče o vnoučata, ale hrála výraznou roli ve vztahu k psychické pohodě rodiny. Během našeho výzkumu jsme se setkali s několika případy, kdy babičky pravidelně docházely za mladými matkami a pomáhaly jim s organizací běžného chodu domácnosti. Jejich primárním úkolem nebylo poskytovat péči vnoučatům, stávaly se spíše společníci svých dcer/snach, které často hovořily o pocitech samoty a izolace. Paní Judita (syn 2 měsíce) tak například na otázku, jak moc je pro ni pomoc babiček důležitá při

zvládnání péče o svého syna odpověděla: „No, abych zvládla péči o Vašíka, tak moc ne, ale abych zvládla svůj ostatní život, tak stoprocentně.“

Prolínání těchto jednotlivých dimenzí péče dává vzniknout konkrétním typům zapojení babiček v rodině. Zároveň se významně podílí na výsledné intenzitě a frekvenci poskytované péče mapovaných v rámci kvantitativní typologie. V následující kapitole představíme typologii zapojení babiček v českých rodinách na základě výpovědi samotných matek a babiček.

Typologie vzorců prarodičovství – perspektiva matek a babiček

Nejintenzivnější formu zapojení babiček do péče o vnoučata jsme nazvali „**babička jako zaměstnání**“. Tento typ zapojení by v rámci kvantifikace četnosti kontaktů spadal do kategorie intenzivních pečovatelů. Babičky v těchto případech tráví s dětmi několik hodin týdně bez přítomnosti rodičů či v případě velmi malých dětí v přítomnosti matky. Často se jedná o každodenní kontakt, který do výrazné míry supluje přítomnost rodičů či služeb zařízení péče o předškolní děti. Babičky se tímto typem pečovatelek stávají především v momentech návratu matek na trh práce a jejich pomoc byla popisována jako klíčová pro harmonizaci práce a péče v mladých rodinách. Babičky svou péči často vyplňovaly čas mezi návratem rodičů ze zaměstnání a provozní dobou škol či školek jako například u paní Lyvie:

„Denně je vyzvedávám ze školy, denně u mě čekají do té doby, než dcera přijde z práce, protože dělá do čtyř, takže do té doby jsou u mě, no soboty, neděle, to mají střídavě, jednou u táty, jednou u mámy, takže já mám volno, když jsou u táty. A když jsou u ní, tak zase jsou u mě, protože ona dohání, co nestíhá, a taky chce trochu žít. Chce si někam vyrazit s kamarádkami nebo s nějakými kamarády, což já jí zase umožňuji, protože jako když denně přijde z práce v půl páté a teď celý barák, celá domácnost, všechno na ní, tak aby alespoň v sobotu si někam vyrazila. Takže denně, denně, furt. A v létě celá dovolená s dětmi.“

(paní Lyvie, babička, 2 vnoučata 11 a 7 let)

V jiných případech se babičky dokonce stávaly celodenními pečovatelkami ve dnech, kdy matky chodily do zaměstnání jako v případě paní Milady, jejíž děti navštěvovaly školku pouze čtyři hodiny denně a zbytek dne trávily s babičkou. Tento typ zapojení byl charakteristický poskytováním instrumentální pomoci, kdy babičky v době nepřítomnosti rodičů zajišťovaly běžnou každodenní péči o děti. Jejich pomoc byla vnímána spíše jako spontánně nabízená a často přijímaná s jistou samozřejmostí. Tento typ péče babiček byl v našem výzkumu poměrně častou strategií a týkal se především rodin, kde děti již začaly navštěvovat školu či zařízení péče o předškolní děti. Frekvence tohoto typu zapojení naznačuje přetrvávání normy celoživotní rodičovské role zahrnující i pomoc s péčí o vnoučata identifikované v předchozích výzkumech [Sýkorová 2007; Možný, Přidalová, Bánovcová 2003; Petrová Kafková 2010]. Zároveň ukazuje na význam pomoci babiček při harmonizaci rodinného a pracovního života (především) v případě matek. Jak poznamenává Hašková, Maříková a Uhde [2009], péče poskytovaná babičkami byla historicky jedním

z nejdůležitějších faktorů umožňujících matkám návrat na trh práce po rodičovské dovolené. Tento „kontrakt“ mezi generacemi byl dále prohlubován po roce 1989 strmým poklesem počtu míst v zařízeních péče o předškolní děti [ibid.]. Jsme tak svědky fungování jisté „generační smlouvy“ mezi ženami, kdy se pomoc babiček v poměrně výrazné míře stává (veřejně nepojmenovanou, ale přesto očekávanou) podmínkou úspěšného návratu mladých žen na trh práce.

Do kategorie intenzivních pečovatелů můžeme zařadit i typ zapojení, který jsme označili jako „**babička na telefonu**“. V tomto případě babičky trávily čas s vnoučaty nepravidelně několikrát za měsíc často až několik hodin bez přítomnosti rodičů. Oproti předchozímu typu se ale jednalo o narázovou pomoc, což se promítalo i do charakteru poskytované péče. Participantky v těchto případech hovořily spíše o možnosti zajistit přítomnost dospělé osoby. Tato forma pomoci byla charakterizována jako vždy dostupná a neplánovaná. Například paní Mírka popisovala toto uspořádání následujícím způsobem:

Že to bylo prostě tak, jako jak bylo potřeba, ale nějak dopředu jsme to neplánovali. Nebo když potom jsem se nemohla uvolnit z práce, když byly děti nemocné, nebo mamka měla třeba odpolední, tak mi je pohlídala dopoledne. Jako nějak jsme to neplánovali. Bylo to podle potřeby, zvednout telefon a domluvit se.

(paní Mírka, matka, 3 děti, nejmladší ve věku 3 roky)

Jak je vidět i z předchozí citace, jsou to především matky, které v tomto případě „poptávají“ pomoc (tj. slovy paní Mirky „zvednou telefon“). Tento typ zapojení babiček ale podobně jako v prvním případě reflektuje silnou míru solidarity starší generace vůči mladší. Pomoc babiček byla těmito participantkami popisována jako očekávaná, snadno dostupná a ze strany babiček vítaná. Ačkoliv se nestávala klíčovou pro harmonizaci práce a péče v rodině rodičů jako tomu bylo v předchozím případě, významně přispívala k řešení často obtížných situací spojených s nároky pracovního života (zvláště v případě nemocí dětí) i samotné péče. Často například umožňovala rodičům (a především matkám) pěstovat vlastní koníčky či styky s přáteli. V tomto ohledu také tato pomoc výrazně přispívala k udržení pohody v rodinách s malými dětmi díky pocitu, že v případě potřeby je vždy možné se na někoho obrátit a že tato pomoc nebude vnímána jako břímě.

Pocit neustálé dostupnosti pomoci a toho, že babičky zapojení samy vítají, ačkoliv faktickým iniciátorem bývají rodiče, odlišoval tento předchozí typ prarodičovství od třetího typu, který jsme nazvali „**babička jako vynucená pomoc**“ a který se objevoval především ve výpovědích matek. Zapojení babiček mělo v těchto případech podobné obrysy (svou intenzitou se často blížilo typu intenzivního pečovatele), odlišoval se ale způsob, jakým byla jednotlivými aktérkami vnímána dostupnost pomoci a jak artikulovaly přítomnost mezigenerační ambivalence. Především matky v těchto případech zdůrazňovaly, že si o pomoc musí samy říkat, a vnímaly ji tak jako méně samozřejmou. I přesto, že babičky v těchto případech mohly trávit čas s dětmi v podobné míře jako v případě typu „babička na telefonu“, popis dostupnosti této pomoci a její dopady na vztahy mezi generacemi byly jednotlivými participantkami popisovány odlišně, jak je vidět i v úryvku z rozhovoru s paní Sylvou:

No tak třeba, moje máma (smích). ta taky mi pohlídá syna, ale vždycky řeší milion věcí okolo, jako babička, že už si to svoje vychovala. (...) Takže vlastně když potřebuji, tak mi pohlídá, nebo já řeknu „hele, já prostě potřebuju dneska hlídat“ a hotovo. Ale sama od sebe mi to nenabídne a sama od sebe nikdy nechce hlídat přes noc, a nestalo se tak ještě v podstatě... Prostě ne. Řekla, že nebude.

(paní Sylva, matka, syn 7 let)

Subjektivní pocit, že pomoc babiček je méně vítaná, se promítal i do definování situací, ve kterých je možné o ni požádat. Matky se k této možnosti uchýlovaly pouze v případech, které se týkaly potřeb celé rodiny (jako byla například návštěva úřadů, lékaře či hlídání v době nemoci) a jen minimálně v situacích, kdy se chtěly například věnovat svým koníčkům či trávit čas samy s přáteli či partnerem. Ačkoliv se tedy oba dva posledně jmenované typy prarodičovství na první pohled svou intenzitou a frekvencí mohly podobat, jejich vnímání jednotlivými aktérkami i způsob vyjednávání o jeho naplnění se lišilo.

Mezi typ prarodičů pečujících o svá vnoučata občas můžeme zařadit čtvrtý typ zapojení, který jsme nazvaly „**babička na zážitky**“. I v tomto případě trávily babičky čas s vnoučaty bez přítomnosti rodičů. Oproti předchozím typům se ale čas trávený s vnoučaty mnohem více soustředil na poskytování zábavy než na obstarání každodenních potřeb dětí. Babičky v těchto případech vystupovaly jako iniciátorky kontaktu. Čas, který s dětmi trávily, se odvíjel spíše od jejich potřeb a plánu, a nevystupovaly tak nutně jako osoby zajišťující hlídání v době, kdy rodiče nemohou. Důraz byl ve výpovědích kladen především na přínos babičky pro pohodu a naplnění volného času dětí než pro možnost harmonizovat osobní a pracovní život rodičů či zajistit přítomnost dospělé osoby v době, kdy nemohu být přítomni, jak ilustruje i úryvek z rozhovoru s paní Vanesou:

A jinak je (babička) fakt milá a taková jako, když jsou s ní, tak zažívají skvělý dobrodružství a tak. Že se jim věnuje opravdu naplno. A (přemýšlí) já si z toho dětství úplně jako zas tak moc nepamatuju, ale bylo to tak, že já jsem s babičkou tak nějak byla, ale ona že by se mi nějak věnovala nebo něco, to vůbec ne. Když jsme dělaly nějaké denní činnosti, tak to bylo tak, že já jsem jí stála po boku, a moje máma jde do toho prostě jako naplno. Že se jim věnuje úplně perfektně, veškerý čas strávený s nimi. Že si jí užijí stoprocentně a je tam pro ně. To znamená, že třeba něco uvaří, ale nežehlí a neuklízí do toho a tak. Tak v tom tam je určitě jako rozdíl.

(paní Vanesa, matka, 2 děti 7 a 5 let)

Zbývající dva typy prarodičovství zahrnují situace, kdy se prarodiče samostatně péčí o vnoučata nevěnují a kontakt s dětmi se odehrává téměř výhradně za přítomnosti rodičů. První z těchto typů jsme nazvali „**babička jako návštěva**“. V tomto případě se kontakt s prarodiči omezoval pouze na občasné rodinné návštěvy a prarodiče tak nevystupovali v roli pečovatелů. Důvodem tohoto uspořádání nemusel být nutně zhoršený vztah mezi prarodiči a dětmi/vnoučaty, ale například i prostorová vzdálenost rodin, vyšší věk prarodičů, jejich zhoršený zdravotní stav či prostě to, že děti již odrostly a společnost prarodičů již tolik nevyhledávaly. Poslední typ jsme nazvali „**nepřítomní prarodiče**“. V tomto případě byl kontakt s vnoučaty minimální či žádný. Důvodem byly nejčastěji zhoršené

vztahy v rodině dané například rozvodem rodičů jako v případě paní Josefiny, která popisovala vztah svých dcer a rodiči bývalého partnera: „No a holky ty mají babičku tady, no ale ta, když jsme se rozvedli, tak prostě o ně přestala mít zájem.“

Závěr a diskuze

Tento text usiloval o sestavení základního přehledu míry zapojení prarodičů do péče o malé děti v českých rodinách, o identifikaci klíčových faktorů, které ho ovlivňují, a zároveň o představení typologie prarodičovské role. Analyzovaná kvantitativní i kvalitativní data poukazují na přetrvávající význam mezigenerační pomoci, a to především od babiček. Většina prarodičů žije v geografické blízkosti svých vnoučat (ve vzdálenosti do 25 km) a je s jejich rodinami v kontaktu alespoň jednou týdně. Zhruba polovina všech českých prarodičů alespoň občas vypomáhá s péčí o vnoučata bez ohledu na vzdálenost jejich bydliště. Můžeme tak konstatovat, že poměrně silná míra normativní mezigenerační solidarity identifikovaná v předchozích výzkumech [srov. Možný, Přidalová, Bánovcová 2003; Petrová Kafková 2010] je naplňována i v současné praxi.

Zároveň text poukazuje na heterogenitu vzorců zapojení prarodičů. Ta se týká jak sociodemografických charakteristik pečujících prarodičů, tak způsobů jejich zapojení do péče. Gender představuje jeden z nejvýraznějších determinantů charakteru zapojení. Babičky a dědečkové sice vykazují podobnou míru četnosti kontaktů s vnoučaty, babičky ale výrazně častěji vystupují v roli samostatného pečovatele (tj. tráví čas s vnoučaty bez přítomnosti jejich rodičů). V této souvislosti nacházíme rovněž zajímavé (i když statisticky neprůkazné) rozdíly v péči seniorů s ohledem na jejich rodinnou situaci. Seniori s nesezdanými partnery hlídají méně a častěji vystupují také v roli prarodiče, který/á má sice pravidelný kontakt s vnoučaty, ale netráví s nimi čas v nepřítomnosti jejich rodičů. Starší prarodiče patří mezi ty méně aktivní. Naopak ekonomická aktivita či nejvyšší dosažené vzdělání prarodičů do míry a charakteru zapojení nijak výrazně nezasahují.

Na základě naší analýzy tak můžeme konstatovat, že pro zapojení prarodičů do péče o vnoučata je klíčový především gender prarodičů a kvalita vztahu s rodiči vnoučat. Tyto faktory se stávají důležitějšími determinanty než fyzická vzdálenost jednotlivých generací či další sociodemografické charakteristiky seniorů. V tomto ohledu je tak potřeba vnímat zapojení

prarodičů jako komplexní proces, jehož podobu není možné vystihnout pouze skrze dobře kvantifikovatelné faktory, jako je vzdálenost vnoučat a prarodičů či počet vnoučat, mezi kterými je péče rozdělována. Jak ukazuje analýza výpovědí našich účastnic, mezigenerační solidarita představuje proces neustálého vyjednávání mezi různými aktéry v rodině, v jehož rámci jsou formována očekávání o tom, jaká by měla být role prarodiče ve vztahu k vnoučatům, jaký typ péče by měl/a poskytovat a v jakých situacích. Tato očekávání jsou formována jak samotnými prarodiči, tak rodiči, kteří (především v případě malých dětí) hrají významnou roli zprostředkovatelů kontaktu mezi prarodiči a vnoučaty [srov. např. Chan, Elder 2000].

Mezigenerační vztahy jsou doprovázeny neustálou přítomností ambivalence. Ta vyvěrá ze střetu mezi potřebou udržet si osobní autonomii a imperativy solidarity a loajality, jež jsou součástí vztahu mezi rodinnými příslušníky [Lüscher 2002; Lüscher, Pillemer 1998; Sýkorová 2006]. Analýza rozhovorů s matkami a babičkami poukazuje na existenci různých vzorců zapojení prarodičů. Různý charakter poskytované péče, směr „poptávky“ po péči a různý význam pomoci poskytované starší generací pro běžný chod rodiny dává vzniknout odlišným typům prarodičovské role. Proces neustálého vyjednávání mezi potřebou udržení autonomie jednotlivých členů rodiny a zároveň jejich vzájemné závislosti, která se může snadno stát zdrojem konfliktů, například výrazně zasahuje do definování okolností, za nichž je možné zapojit babičky do péče o vnoučata. Matky například ve svých výpovědích jasně vymezují situace, kdy je možné žádat babičky o pomoc, když se samy nenabídnou. Intenzita zapojení prarodičů je tak jasně ovlivněna těmito kritérii, jež se přímo odvíjí od směru „poptávky“ po péči a jejichž smyslem je balancovat ambivalenci přítomnou v mezigeneračních vztazích. Podobně například charakter poskytované péče přímo determinuje její frekvenci. Vnímání role babičky jako poskytovatelky péče podobné té rodičovské otevírá jiný prostor pro formy zapojení v rodině než situace, kdy je babička chápána jako osoba, která má dětem zprostředkovat především jiný druh zážitku. Prolínání výše zmíněných os tak dává vzniknout konkrétním formám zapojení prarodičů, které se liší svou četností i náplní. Jejich identifikování nám rovněž pomáhá pochopit, na základě jakých faktorů dochází k vyjednávání o zapojení prarodičů, a tak i to, jaké okolnosti přispívají k tomu, že se někteří prarodiče stávají více či méně intenzivními pečovateli o vnoučata.

- Attias-Donfut, Claudine, Jim Ogg, Francois-Charles Wolff. 2008. „Evolution of Social Support.“ Pp. 180-187 in Axel Börsch-Supan, Agar Brugiavini, Hendrik Jürges, Arie Kapteyn, Johan Mackenbach, Johannes Siegrist, Guglielmo Weber (eds.). *First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2004-2007): Starting the Longitudinal Dimension*. Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).
- Beck-Gernsheim, Elizabeth. 2002. *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
- Bengtson, Vern L. 2001. „Beyond the Nuclear Family: the Increasing Importance of Multigenerational Relationships in American Society.“ *Journal of Marriage and the Family* 63 (1): 1-16, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>.
- Börsch-Supan, Axel, Agar Brugiavini, Hendrik Jürges, Arie Kapteyn, Johan Mackenbach, Johannes Siegrist, Guglielmo Weber (eds.). 2008. *First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2004-2007). Starting the Longitudinal Dimension*. Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).
- Börsch-Supan, Axel, Martina Brandt, Christian Hunkler, Thorsten Kneip, Julie Korbmacher, Frederik Malter, Barbara Schaan, Stephanie Stuck, Sabrina Zuber. 2013. „Data Resource Profile: The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE).“ *International Journal of Epidemiology* 42 (4): 992-1001, <http://dx.doi.org/10.1093/ije/dyt088>.
- Chan, Christopher G., Glen H. Elder. 2000. „Matrilineal Advantage in Grandchild-Grandparent Relations.“ *The Gerontologist* 40 (2): 179-190, <http://dx.doi.org/10.1093/geront/40.2.179>.
- Connidis, Arnet Ingrid. 2009. *Family Ties and Aging*. Los Angeles: Pine Forge Press.
- European Commission. 2012. *Active Ageing* [online]. Special Eurobarometer 378 [cit. 5. 8. 2013]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_378_en.pdf.
- Ezzy, Douglas. 2002. *Qualitative Analysis*. London: Routledge.
- Gauthier, Anne. 2002. „The Role of Grandparents.“ *Current Sociology* 50 (2): 295-307, <http://dx.doi.org/10.1177/0011392102050002623>.
- Harper, Sarah. 2005. „Grandparenthood.“ Pp. 422-428 in Malcolm L. Johnson (ed.). *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*. New York: Cambridge University Press.
- Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2010. „Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří.“ Pp. 11-26 in *Sociologica-Andragogica 2009. Problémy ohrožených skupin. Mezigenerační vztahy v rodině*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hašková, Hana, Hana Maříková, Zuzana Uhde. 2009. „Who Cares and Who Cared? Leaves, Allowances, and Facilities: Childcare Past and Present.“ Pp. 77-134 in Hana Hašková, Zuzana Uhde (eds.). *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Herlofson, Katharina, Gunhild O. Hagestad. 2012. „Transformation in the Role of Grandparents Across Welfare States.“ Pp. 27-50 in Sarah Arber, Virpi Timonen (eds.). *Contemporary Grandparenting. Changing Family Relationships in Global Contexts*. Bristol: The Policy Press, <http://dx.doi.org/10.1332/policypress/9781847429681.003.0002>.
- Höhne, Sylva, Věra Kuchařová, Kamila Svobodová, Anna Štastrná, Lucie Žáčková. 2010. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus* [online]. Praha: VÚPSV [cit. 20. 3. 2012]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_310.pdf.
- Jeřábek, Hynek. 2009. „Rodinná péče o seniory jako „práce z lásky“: Nové argumenty.“ *Sociologický časopis* 45 (2): 243-265.
- Kohli, Martin, Harald Kunemund, Claudia Vogel. 2008. „Shrinking Families? Marital status, Childlessness and Intergenerational Relationships.“ Pp. 164-171 in Axel Börsch-Supan, Agar Brugiavini, Hendrik Jürges, Arie Kapteyn, Johan Mackenbach, Johannes Siegrist, Guglielmo Weber (eds.). *First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2004-2007): Starting the Longitudinal Dimension*. Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).
- Lüscher, Kurt. 2002. „Intergenerational Ambivalence: Further Steps in Theory and Research.“ *Journal of Marriage and the Family* 64 (3): 585-593, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00585.x>.
- Lüscher, Kurt, Karl Pillemer. 1998. „Intergenerational Ambivalence: A New Approach to the Study of Parent-Child Relations in Later Life.“ *Journal of Marriage and the Family* 60 (2): 413-425, <http://dx.doi.org/10.2307/353858>.
- Maříková, Hana. 2004. „The Czech Family at Present and in the Recent Past.“ Pp. 29-47 in Mihaela Robila (ed.). *Families in Eastern Europe (Contemporary Perspectives in Family Research, Volume 5)*. Emerald Group Publishing Limited.
- Možný, Ivo. 1991. *Proč tak snadno?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, Ivo. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, Ivo, Marie Přidalová, Lenka Bánovcová. 2003. *Mezigenerační solidarita. Předběžná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu Hodnota dětí a mezigenerační solidarita* [online]. Praha: VÚPSV [cit. 20. 3. 2012]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.
- Mueller, Margaret M., Brenda Wilhelm, Glen H. Elder. 2002. „Variations in Grandparenting.“ *Research on Aging* 24 (3): 360-388, <http://dx.doi.org/10.1177/0164027502243004>.
- Phillipson, Chris. 2013. *Ageing*. Cambridge: Polity Press.
- Petrová Kafková, Marcela. 2010. „Mezigenerační solidarita ve stárnoucí společnosti.“ *Sociální studia* 7 (4): 63-84.
- Přidalová, Marie. 2007. „Pečující dcery a pečující synové (rozhodnutí, se kterým můžu žít).“ *IVRIS working papers 07/04* [online]. Brno: Institut pro výzkum integrace a reprodukce [cit. 20. 3. 2012]. Dostupné z: http://ivris.fss.muni.cz/papers/pdfs/ivriswp005_pridalova_pecujici_dcery.pdf.

- Reher, David Sven. 1998. „Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts.“ *Population and Development Review* 24 (2): 203-234.
- Sýkorová, Dana. 2006. „Od solidarity jako základu intergeneračních vztahů v rodině k ambivalenci a vyjednávání.“ *Sociologický časopis* 42 (4): 683–699.
- Sýkorová, Dana. 2007. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Uhlenberg, Peter. 2005. „Historical Forces Shaping Grandparent-grandchild Relationships: Demography and Beyond.“ Pp. 77-97 in Merrill Silverstein (ed.). *Intergenerational Relations Across Time and Place*. New York: Springer Publishing Company.
- Uhlenberg, Peter, Bradley G. Hammill. 1998. „Frequency of Grandparent Contact With Grandchild Sets: Six Factors That Make a Difference.“ *The Gerontologist* 38 (3): 276-285, <http://dx.doi.org/10.1093/geront/38.3.276>.
- Uhlenberg, Peter, James B. Kirby. 1998. „Grandparenthood Over Time: Historical and Demographic Trends.“ Pp. 24-39 in Maximiliane Szinovacs (ed.). *Handbook on Grandparenthood*. West Port: Greenwood Press.
- Veselá, Jitka. 2002. *Představy rodinných příslušníků o zabezpečení péče nesoběstačným rodičům*. Praha: VÚPSV.
- Vidovičová, Lucie, Ladislav Rabušic. 2003. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti. Zpráva z empirického výzkumu*. Brno: VÚPSV.

Jaroslava Hasmanová Marhánková vystudovala sociologii na Masarykově univerzitě v Brně a nyní působí jako odborná asistentka na Katedře sociologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Ve své práci se prostřednictvím kvalitativních metod věnuje především otázkám stárnutí, genderu a tělesnosti. Její aktuální vědecké projekty se zaměřují na zkušenosti a významy prarodičovství v současné české společnosti a na koncept biologického občanství a formy rezistence vůči biomedicínskému vědění.

Lze ji kontaktovat na adrese: jmarhan@kss.zcu.cz

Martina Štípková vystudovala sociologii na Univerzitě Karlově a demografii na Autonomní univerzitě v Barceloně. Pracuje jako odborná asistentka na Katedře sociologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Ve svém výzkumu se věnuje tématům zdraví, rodiny a sociální stratifikace a používá přitom kvantitativní metody. Její současný výzkumný projekt zkoumá vliv velikosti kohort na zdraví a nerovnost ve zdraví v ČR.

Lze ji kontaktovat na adrese: marsti@kss.zcu.cz

poznámky

¹ Tento text vznikl v rámci projektu „Významy a podoby prarodičovství v České republice“ (Grantová agentura České republiky, grant č. 13-09399P).

² Režim „slabé rodiny“ odkazuje k popisu specifických vzorců rodinného chování a koresidence mezi jednotlivými generacemi. Společnosti charakteristické režimem „slabé rodiny“ se vyznačují relativně časným odchodem mladých lidí z domácnosti rodičů a velkým důrazem na jejich osamostatnění. Koresidence jednotlivých generací je málo častá. Pro země s tímto režimem je typický větší důraz na samostatnost jednotlivých členů rodiny a generací (projevující se například i menším počtem lidí, o které ve stáří pečují jejich příbuzní, na úkor péče poskytované veřejným institucemi). Společnosti s režimem „slabé rodiny“ vykazují rovněž více liberální postoje ve vztahu k vzorcům rodinného života a jsou charakteristické větší rozvodovostí a vyšším počtem dětí narozených mimo manželství [detailněji např. Reher 1998].

³ Jedná se o verzi 2. 6. 0 vydanou v listopadu 2013. Sběr dat byl finančně podpořen Evropskou komisí skrze několik rámcových programů: Pátý rámcový program (projekt QLK6-CT-2001-00360 v tematickém programu *Quality of Life*), Šestý rámcový program (projekty SHARE-I3, RII-CT-2006-062193, COMPARE, CIT5-CT-2005-028857 a SHARELIFE, CIT4-CT-2006-028812) a Sedmý rámcový program (projekty SHARE-PREP, N° 211909, SHARE-LEAP, N° 227822 a SHARE M4, N° 261982). Další financování poskytly tyto instituce: U.S. National Institute on Aging (U01 AG09740-13S2, P01 AG005842, P01 AG08291, P30 AG12815, R21 AG025169, Y1-AG-4553-01, IAG BSR06-11a OGH4 04-064), German Ministry of Education and Research a další instituce jednotlivých států. Pro více informací viz Börsch-Supan et al. [2008, 2013] nebo <http://www.share-project.org>.

⁴ Respondent odpovídal na otázky o maximálně čtyřech dětech. Pokud měl respondent více než čtyři děti, byly vybrány pouze čtyři podle těchto kritérií: dítě mladší 18 let, nejmenší vzdálenost bydliště, nejnižší věk. Více než čtyři děti mělo pouze 34 respondentů v konečném souboru 1083 respondentů s vnoučaty do 10 let.

⁵ V souboru participantek – matek byly zastoupeny především ženy se středoškolským (12) či vysokoškolským (6) vzděláním. 11 z nich vychovávalo jedno dítě, 6 dvě a v jednom případě tři děti. V následujícím textu odkazujeme na participantky – matky prostřednictvím smyšleného pseudonymu a počtem a věkem jejich dětí.

⁶ V souboru participantek – babiček rovněž převládaly ženy se středoškolským (9) a vysokoškolským (3) vzděláním. 9 z dotazovaných žen žilo v manželství, 2 participantky žily po rozvodu v domácnosti samy, 1 z participantek žila po ovdovění v domácnosti s novým partnerem. Průměrný věk dotazovaných babiček byl 65 let a měly v průměru dvě vnoučata. V textu na participantky – babičky odkazujeme prostřednictvím smyšleného pseudonymu a počtem a věkem jejich vnoučat mladších deseti let.

⁷ Ad hoc byla ověřena hypotéza, že rozdíly podle věku souvisí se zhoršujícím se zdravotním stavem v důsledku stárnutí. Tato hypotéza se však nepotvrdila. I když vezmeme v potaz pouze zdravé respondenty (měřeno zdravotními omezeními v běžných denních činnostech), tak jsou rozdíly podle věku značné: čím jsou respondenti starší, tím méně o vnoučata pečují.

⁸ Podrobnější analýza ukázala, že vliv rodinného uspořádání na péči o vnoučata je mnohem silnější u mužů než u žen. Interakci genderu a rodinného uspořádání, pro jejíž interpretaci v tomto textu není dostatečný prostor, se budeme detailně věnovat v samostatném článku.